

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Залєток Наталії Валеріївни
«Жінки в суспільному і політичному житті Великої Британії
(остання третина XIX ст. – 1939 р.)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних
наук за спеціальністю 07.00.02. – всесвітня історія

Проблема впровадження гендерної рівності у суспільстві є актуальною для світової спільноти і для України. Сьогодні важливим чинником такої ситуації є міжнародні зобов'язання, які взяла на себе Україна. Згідно з діючими міжнародними стандартами, вирівнювання статусів чоловіків і жінок є обов'язковим елементом всіх соціальних стратегій і програм будь-якої демократично-орієнтованої держави. Це, безумовно, вимагає від влади зміни своїх підходів до політики по забезпеченню прав жінок.

Проблема місця жінки в європейському суспільстві складна і багатогранна. У Основному Законі України – Конституції – про права і свободи громадян у цілому і українських жінок зокрема, сказано: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Проте зусилля політичних і громадських організацій, наукового співтовариства, спрямовані на встановлення рівності між чоловіками і жінками і на сьогодні залишаються актуальними. У світлі вирішення цієї серйозної проблеми великою підмогою, базою може стати історичний досвід поколінь, вивчивши і проаналізувавши який сучасна українка може отримати керівництво до дій, що допоможе їй набути рівності і свободи. Тому прогресивний досвід жінок у Великій Британії буде корисним у діяльності суспільно активного жіноцтва України.

Актуальність теми також зумовлюється відсутністю комплексного дослідження ролі жінок у суспільному і політичному житті Великої Британії протягом кінця XIX століття і до початку Другої світової війни.

Загалом робота Н.В.Залеток написана на відповідному науково-теоретичному рівні. Структура дисертації й назви її розділів заперечень не викликають. При написанні дисертаційної роботи автор виконала основні нормативні вимоги. У вступі чітко визначила актуальність, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні межі, поставила перед собою мету і завдання, спрямовані на її реалізацію, охарактеризувала методологічну базу роботи, новизну, практичне значення, показала апробацію дослідження. Структура дисертаційної роботи завершена, виправдана, логічно обумовлена, забезпечує розв'язання поставлених завдань.

Новизна кандидатської дисертації Н.В.Залеток полягає в тому, що вперше в українській історіографії поставлено і вирішено проблему, яка раніше не знаходила повноцінного висвітлення у вітчизняній історичній науці. Проаналізовано багатогранність змін у становищі та ролі британських жінок у суспільстві з останньої третини ХІХ ст. до 1939 р.; проведено комплексний аналіз історіографічних напрацювань та джерельної бази проблеми, залучено до наукового обігу низку маловідомих і малодоступних джерел, серед яких законодавчі акти британського парламенту, спрямовані на усунення гендерного нерівноправ'я, мемуари основних фігурантів жіночих рухів, матеріали британських жіночих організацій (листівки, буклети, програми), періодичних видань, тогочасні фотоматеріали, які суттєво поглиблюють розуміння особливостей суспільно-політичного становища жінки у Великій Британії в досліджуваний період. Уточнено хронологічні межі феміністського руху у Великій Британії, пов'язані зі змінами в становищі британських жінок в суспільстві та їхньою боротьбою за розширення прав; виявлено комплекс чинників, що вплинули на надання жінкам права голосу та довготривалість процесу емансипації у Великій Британії; подано відомості щодо зайнятості жінок в окремих галузях виробництва, торгівлі та сфері послуг (на основі аналізу матеріалів переписів населення);

з'ясовано напрями та особливості діяльності активістів жіночого руху у міжвоєнний період.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічна основа дослідження» проаналізовано стан наукової розробки проблематики, пов'язаної зі становищем жінки в суспільному і політичному житті Великої Британії з останньої третини ХІХ ст. до 1939 р., охарактеризовано джерела та теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження. Потрібно констатувати, що Н.В.Залеток опрацювала значний масив історіографічних досліджень (західних, радянських, пострадянських), уміло використала результати їх аналізу в розділах дисертації. Авторка має власну, неупереджену думку про зміст вивчених джерел та історіографічних розвідок. Безумовно, це одна з позитивних ознак роботи, представленої до захисту.

У дисертації привертає увагу ретельне опрацювання джерел, про що свідчить її перший розділ. Авторкою було ґрунтовно осмислено друковані джерела, зокрема, законодавчі акти парламенту Великої Британії, стенограми дебатів парламенту, звіти державних комісій, основні феміністичні твори, програмні документи та листівки жіночих організацій, промови активістів жіночого руху та їхніх опонентів, програмні документи та листівки британських політичних партій, промови політиків у контексті жіночої проблематики, матеріали британських переписів населення з 1851 по 1931 рр., мемуари учасників і сучасників жіночого руху, матеріали тогочасних періодичних видань. Використання матеріалів періодики дозволило з'ясувати особливості публічного дискурсу в контексті жіночої проблематики. Важливим досягненням Н.В.Залеток є введення в широкий науковий обіг нових документальних матеріалів.

Теоретико-методологічними засадами дослідження стали принципи історизму, системності, комплексності та багатофакторності. Структура

дисертаційного дослідження сформована згідно з проблемно-хронологічним принципом.

У процесі роботи над дисертацією використано як загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи дослідження. У ході розкриття проблеми був застосований гендерний підхід, спрямований на критичний аналіз процесів конструювання, засвоєння та відтворення суспільних уявлень про «чоловіче» і «жіноче», а також особливостей активності й взаємодії чоловіків та жінок у різних сферах життєдіяльності крізь призму наявних у суспільстві гендерних ієрархічних зв'язків. Мета та завдання дослідження зумовили використання зазначених методів і підходу дослідження, які, в свою чергу, вплинули на логіку викладу матеріалу.

У другому розділі «Місце та роль жінок у суспільстві ранньої вікторіанської доби» виокремлено і проаналізовано основні соціально-економічні та політико-ідеологічні чинники, які спонукали британське жіноцтво до початку боротьби за розширення прав. Дисертантка звернула увагу на те, що за правління королеви Вікторії (1837-1901) сформувалася своєрідна система сімейних та суспільних цінностей, моральних установок і звичаїв. Характерні для цього періоду ідеальні моделі чоловіка та жінки мали визначальний вплив на становлення особистостей представників обох статей й наклали свій відбиток на всі сфери життєдіяльності англійського соціуму.

У третьому розділі «Становище британських жінок на тлі розгортання жіночого руху (остання третина XIX ст. – 1914 р.)» досліджено процес розгортання «першої хвилі» жіночого руху у Великій Британії, висвітлено його характерні риси (склад, мету, методи діяльності учасників, періодизацію); особливості взаємодії суфражистів з політичними партіями; проаналізовано зміни в законодавстві та на ринку праці, які мали безпосередній вплив на жінок. Організаційне оформлення суфражистського руху припадає на 60-ті рр. XIX ст. У цей час з-поміж

багатьох вимог жінок виокремилась основна – надання їм права голосу. Початок ХХ ст. – 1914 р. ознаменувався суттєвими змінами в характері діяльності суфражистських товариств, радіус активності яких продовжував зростати. Початок ХХ ст. ознаменувався появою організованого антисуфражистського руху. У цей час до ліберальних ідей, які все ще переважали у суфражизмі, додалися соціалістичні. Суттєві зміни відбулися також на ринку праці.

У четвертому розділі «Входження жінок до політичної сфери та проблема практичного забезпечення гендерного рівноправ'я (1914 – 1939 рр.)» досліджено участь британських жінок у Першій світовій війні; розкрито особливості офіційного входження англійок до політичної сфери на загальнонаціональному рівні, діяльність перших жінок-парламентарів; висвітлено тенденції у становищі британок й основні напрями роботи активістів жіночого руху. Авторка дійшла до висновку, що здобутки жінок у 1918-1939 рр. були більш скромними в порівнянні з попереднім періодом. Кар'єрне зростання жінок все ще було ускладненим. Також існувала гостра проблема нерівної оплати праці. Незважаючи на діяльність активістів і парламентарів, цю проблему упродовж зазначеного періоду ліквідувати не вдалося. У 20-х рр. ХХ ст. на зміну суфражизму прийшов якісно новий рух, представлений значною кількістю різноманітних жіночих груп та організацій. На відміну від суфражистського руху, вони не мали потужних координаційних центрів і спільної мети. Активісти фемінізму в цей час присвятили свою діяльність вирішенню проблем материнства і дитинства, нерівної оплаті праці, легалізації абортів, використання контрацепції тощо.

Як позитивну рису дисертаційної роботи, слід відзначити науковий, чіткий, доступний стиль викладу матеріалу. Після основного тексту подано загальні висновки, які логічно випливають із аналізу фактичного матеріалу. Вони відповідають меті й завданням, які поставила перед

собою дослідниця.

Наукове і практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягають у тому, що його фактологічний матеріал та теоретичні висновки можуть бути використані у процесі викладання курсів «Нова історія країн Європи та Америки», «Новітня історія країн Європи та Америки», спецкурсів із жіночої історії, гендерної історії та гендерної політики, історії повсякденності, повсякденної історії, при написанні підручників та посібників. Основні положення та результати дисертаційного дослідження можуть слугувати інформаційною базою у процесі розробки ефективного гендерного законодавства в Україні.

Безумовною заслугою дисертаційної роботи є ґрунтовні додатки. Підготовлені вони авторкою на основі ретельного опрацювання джерел.

Основні положення, матеріали, результати та висновки дисертації відображені у 18 наукових публікаціях, з них 7 статей оприлюднено у фахових виданнях України, 2 статті — у закордонних наукових виданнях, які входять до Російського індексу наукового цитування (РІНЦ) та міжнародної бази Ulrich's Periodicals Directory. Загалом публікації авторки висвітлюють окремі аспекти досліджуваної проблеми і залишають позитивне враження про неї як про перспективного науковця.

Акцентуючи увагу на позитивних сторонах дисертаційної роботи, вважаю за доцільне висловити деякі зауваження:

- після параграфа 2.1. на С.62 та 4.2. на С.165 варто було б подати більш розгорнуті висновки;
- теоретичні узагальнення на початку параграфа 2.2. (С.63-64) варто було б перенести у розділ I «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічна основа дослідження», адже йдеться про класифікацію фемінізму. Крім того, чітко не з'ясовано який тип фемінізму переважав у Великій Британії – ліберальний, марксистський, соціалістичний чи радикальний;

- на С.133 дослідниця зауважила, що Ліберальна і Консервативна партія відмовилися задовольнити політичні права жінок, але сприяли їх участі в агітаційних кампаніях та у виконанні інших робіт. Таке твердження, вірогідно, потребує розгорнутого тлумачення і осмислення, чи не була відмова партій визнати політичні права жінок, а натомість сприяння їх участі у агітаційних кампаніях, стимулом до розвитку руху суфражисток. Крім того, окремого з'ясування потребує питання щодо того, який вплив на суфражистський рух мала поява Лейбористської партії ?;
- більш розгорнутого аналізу і осмислення потребує питання про те, чи радикальні методи боротьби суфражисток не провокували антисуфражистські настрої ? Чи такі методи не дискредитували ідею участі жінок у політичному житті країни ?;
- у роботі значну увагу приділено суфражистському рухові. Однак, більш ґрунтовного аналізу потребують інші фактори, що призвели до змін у становищі британського жіноцтва, адже суфражизм підтримували далеко не всі жінки;
- окремого розгляду потребує питання про позицію Церкви щодо жіночих рухів – чи це була підтримка, засудження, чи нейтральна позиція і, чи були якісь зрушення в її поглядах про призначення та роль жінки в суспільстві ?;
- варто було у загальних висновках подати перспективи досліджень визначеної проблеми та надати практичні рекомендації щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження у проведення гендерної політики в державі тощо.

Однак зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Н.В.Залеток «Жінки в суспільному і політичному житті Великої Британії (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.)», яка є завершеним, оригінальним і самостійним дослідженням, що свідчить

про належний фаховий рівень дисертантки. Наукові положення й отримані результати дисертаційного дослідження достовірні й обґрунтовані. Вони спираються на сукупність зібраного Н.В.Залеток фактичного матеріалу, підтверджуються низкою узагальнень та оцінок у рамках окремих параграфів і цілих розділів.

На підставі вищесказаного вважаю, що робота Н.В.Залеток «Жінки в суспільному і політичному житті Великої Британії (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.)» за своїм науково-теоретичним рівнем, постановкою та вирішенням завдань, обґрунтуванням основних положень і висновків, практичним значенням відповідає вимогам п. 11 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та суспільних наук
ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

І.М. Петренко І.М. Петренко

